

Úgy érzem: hasznos és valamelyest még kedvverítő is volt megírnom ezt a *glosszát* és lapunkban közreadnom. Stílszerűen akár így is mondhatnám: örömmel **közreglosszáztam...**

Schirm Anita

JELENTÉS A MAI MAGYAR NYELVRŐL

1. Bevezetés

Jelentésemben nyelvünk mai állapotával foglalkozom, az ezredforduló utáni (új)magyar nyelvet mutatom be. A mai magyar nyelvhasználat jelenségeit az egyes nyelvi szintek szerint csoportosítva írom le, s közben a napjainkban (ki)alakuló és formálódó új nyelvi jelenségekre, tendenciákra is kitérek.

2. Társadalom és nyelvhasználat

A nyelv jelrendszer, részrendszerek rendszere. S bár a nyelv absztrakt rendszernek tekinthető, konkrét megvalósulásában a társadalomhoz kötődik. Így amikor napjaink nyelvhasználatát és változásait írom le, akkor tekintettel kell lennem arra a társadalmi, gazdasági és politikai közegre is, ahol a változások végbemennek. A gazdaság fejlődése főként az új találmányok révén befolyásolja a nyelvhasználatot. A digitális forradalom, azaz az internet, a mobiltelefonok tömeges elterjedése és az új multimédiás lehetőségek gyökeres változásokat hoztak és hoznak a szókincs és a szövegalkotás terén. A társadalom szerkezete és elvárásai pedig főként az érintkezéskultúrára hatnak vissza. A fogyasztói társadalom leginkább a fiatalok viselkedését és nyelvhasználatát befolyásolja, azzal, hogy a legújabb termékeket és irányzatokat reklámozza. A politika és a nyelvpolitika is kihat napjaink nyelvhasználatára, ezt főleg az európai uniós csatlakozás körüli fordítási gondok, a jogi és közigazgatási terminológia kialakítása kapcsán érezzük.

3. Értékelési szempontok

Nyelvhasználatunk jelenségeinek és változásainak értékelésénél négy fő szempontot vettem figyelembe: a közérthetőséget, a kommunikációs szerep betöltésére való alkalmasságot, a nyelvi hagyományok továbbélését, illetve nyelvstratégiai szempontokat.

A közérthetőség idealizált megfogalmazásban azt jelenti, hogy egy adott nyelvi forma jelentése mindenki számára egyformán érthető. Azonban a valóságban valószínűleg nem létezik olyan magyar nyelvi forma, amelyet az összes magyar nyelvet beszélő ember egyfor-

mán és maradéktalanul megért. Ettől eltekintve azonban ideiglenesen a nyelvi normával és a sztenderd nyelvhasználattal azonosítom a közérthetőséget.

A nyelvi jelenségek értékelésénél használt következő szempont a kommunikációs szerep betöltésére való alkalmasság. Minden olyan megnyilatkozás betölti a kommunikációs szerepét, azaz sikeresnek tekinthető, amelyik az általa kommunikálni kívánt jelentést / szándékot / célt váltja ki. Nem mindegy azonban, hogy ugyanazt a gondolati tartalmat milyen hosszan, milyen pontossággal és milyen stilisztikai értékkel továbbítjuk. Vagyis meg kell vizsgálnunk, hogy az adott nyelvi jelenség milyen hatással van a nyelvhasználók közti kommunikáció hatékonyságára, azaz gyorsítja-e a kommunikációt, vagy inkább hátráltatja azt. Továbbá azt is figyelembe kell venni, hogy mennyire felel meg a nyelvrendszer belső szabályainak, például a nyelvi ökonómiának, illetve a gazdaságosságra törekvésnek. A közlő érdeke, hogy az információt minél kevesebb energia befektetésével át tudja adni, míg a befogadó érdeke, hogy minél kevesebb energiával tudja azt dekódolni. Napjaink nyelvi változásainak egyik fő mozgatórugója is a gazdaságosságra törekvés.

A nyelvi jelenségeket a nyelvi hagyományok továbbélése szempontjából is lehet vizsgálni. A nyelv állandó változásban van, így folyamatosan új nyelvi alakok jönnek létre, míg más formák változatlanok maradnak. A nyelvben a változási mechanizmus többnyire nem hirtelen játszódik le, hanem sokáig egymás mellett él a két alak, a régi és az új. Ezeket az alakokat nyelvi változóknak nevezzük. A nyelvi változók egy ideig egyszerre vannak jelen a nyelvhasználatban, majd egy idő után győz az egyik vagy a másik alak, vagy megszlik közöttük a használat. A változók közti választás, illetve kiválasztódás általában a presztízstől, illetve nyelvészociológiai okoktól függ. A nyelvi változás nem jelent sem fejlődést, sem pedig romlást, hanem csupán azt, hogy egy addigi fonéma, morféma vagy jelentés egy újabbnak

adja át a helyét. S mivel a változás a nyelvhasználaton keresztül zajlik, ez garantálja, hogy az új nyelvi jelenség kielégíti az adott társadalom kommunikációs szükségleteit. A nyelvi újítással a hagyományt szokták szembe állítani, ám nem ilyen egyszerű a dolog. Nyelvi hagyománynak én nem a nyelvi változásban részt vevő régi alakot tekintem, hanem komplexebben értelmezem a fogalmat. Nyelvi hagyományon a nyelvi kifejezésekben megnyilvánuló érintkezési és beszédkultúrát tekintem. Például nyelvi hagyományt őrizhet a zárt *ĕ* hang, illetve az *ly*, abban az esetben, ha további nyelvjárási sajátosságok kapcsolódnak a beszédhez. Valamint a nyelvi illem továbbélését (köszönések, megszólítások, tiszteletadási formák) is ide sorolom. Nem azonosítható azonban az archaizmusokkal a nyelvi hagyomány, ugyanis fontos, hogy még aktívan használt nyelvi formáról legyen szó.

Utolsó értékelési szempontom a nyelvstratégiához kapcsolódik. Napjaink nyelvhasználatának a bemutatásánál figyelembe veszem, hogy az adott nyelvi jelenséghez kötődött / kötődik-e valamilyen nyelvtervezési döntés, illetve szükséges-e a szabályozása.

4. A mai magyar nyelv leírása

4.1. Hangtan, a kommunikáció hangzó oldala

A magyar ábécé 44 betűből áll, de nyelvünk ennél jóval több hangot használ. Napjainkban már csak a hagyomány élteti az *ly*-s írásmódot, hiszen a beszédben egyes palóc vidékek nyelvjárási beszélőin kívül már nem ejtik ezt a hangot. Újabban egyre gyakrabban felmerül az igény, hogy a helyesírásban az *ly*-s szavak *j*-vel íródjanak, ám a nyelvi hagyományra való hivatkozás mindig megállítja ezt a törekvést. Az *ly*-nél talán elterjedtebb ejtésű, bár önálló fonémaként nem létező hang a zárt *e* (*ĕ*). A Bárczi Géza Értéktörző Kiejtési Alapítvány többek között ennek a hangnak a megőrzését is célul tűzte ki. A zárt *ĕ* kérdéséről (hogy bekerüljön-e a helyesírásba) sokat vitatkoztak a nyelvészek¹, végül is csak a beszéd síkján őrződik. Véleményem a zárt *ĕ* -ről az, hogy

ugyanúgy értékelendő, mint az összes többi — nem fonémaértékű — nyelvjárási hang. Vagyis a nyelvi hagyomány továbbélése szempontjából fontos tudnunk a nyelvjárási hangokról, de erőltetni a használatukat nem szabad. Ugyanúgy, ahogy senkit sem szabad megbélyegeznünk anyanyelvjárása jellegzetességei miatt.

Napjainkra megnőtt a beszédhibával rendelkezők száma. Ennek okai lehetnek genetikaiak, de környezeti ártalmak is szerepet játszanak benne. Ilyen „technikai” ártalomnak tekinthető a megnövekedett (háttér)zaj is, aminek az eredménye az erőltetett és a hangos hangképzés. Az általános beszédhibák közé a pöszeség, a selypítés, a raccsolás, a hadarás, a hanyag ejtés, az erős nazalitás, a zártszájúság, a levegős hang és a géppuskabeszéd tartozik. A beszédhiba fajtájától és fokától függ, hogy milyen mértékben nehezíti a megértést. A médiában is elég sok a beszédhibás előadó, ám bizonyos helyeken (pl. a Magyar Rádióban) a megszólalást mikrofonengedélyhez kötik.

A 20. század végére és a 21. század elejére a beszéd sebessége jelentősen megnőtt (vö. Gósy 1997:132). A jelenség a felgyorsult élettempóval függ össze. Rohanunk a mindennapjainkban, s ennek megfelelően sietünk a beszédünkkel is. Egy nyelvi okkal, a gazdaságosságra törekvéssel is összefügg ez a jelenség, hiszen a gyors beszédnél minél rövidebb idő alatt, minél kevesebb energiabefektetéssel, minél több információ átvitele a cél. A kommunikációs szerepet abban az esetben tölti csak be ez a gyorsított beszéd, ha nem fenyegeti a megértést. Ugyanis az már gazdaságtalan, ha a túl gyors tempó miatt a beszélőnek újra meg kell ismételnie a mondandóját, mert a hallgató nem értette azt. A médiában is tetten érhető a beszédtempó megnövekedése, a legtöbb műsorban ugyanis „gyorsbeszéddel” találkozunk. Főként beszélgetőműsorokra és betelefonáló műsorokra jellemző, hogy a jó hangulatot, a „felpörgetettséget” a műsorvezető a beszédstílusával akarja érzékeltetni. A reklámok nyelvezetére is a hadarás jellemző, bár itt más a motiváció. A reklámoknál ugyanis a szó szoros értelmében vett gazdaságossággal találkozunk, hiszen „az idő pénz”. Ugyanez az oka a mobiltelefonálások során használt gyors beszédnek is.

¹Lásd Bodolay Nyelvünk szebb hangzásáért, http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/9802b.htm

Szintén nyelven kívüli tényezőkre vezethető vissza a beszéd hangerejének a megnövekedése is. Az állandó háttérzajként, illetve hangosan hallgatott tv, rádió, walkman és CD, illetve újabban a zenehallgatásra is képes mobiltelefon olyan — szinte észrevétlen — halláskárosodást képes okozni, aminek következtében a beszélő akaratlanul is kénytelen felemelni a hangját. A mobiltelefonok tömeges elterjedése nemcsak a hangtant, hanem az egész viselkedéskultúrát érinti. Az állandó elérhetőséget a mobiltulajdonosok ki is használják, s ennek következtében iskolában, tömegközlekedési eszközön, utcán, munkahelyen és gyakorlatilag bárhol telefonálnak. Ez még nem is lenne baj, ha diszkréten tennék. A mobilok éktelen csöngésénél egy valami zavaróbb csak, ha a telefontulajdonos szinte már ordító társalgását vagyunk kénytelenek végighallgatni. A kétszemélyes kommunikáció ilyenkor elveszti az intimitását, hisz sok hallgató lesz akaratlanul is fültanúja a beszélgetésnek. Az is általános jelenség, hogy a televízióban a filmeket megszakító reklámokat úgy sugározzák, hogy a reklám sokkal hangosabb legyen, mint a film. Így akarják a reklámozók jobban felhívni magukra a figyelmet, továbbá ki akarják védeni azt a közismert dolgot, hogy a tévénézők többsége a reklám szüneteire lejjebb veszi készülékén a hangerőt.

A beszéd fentebb bemutatott „fonáságai” azonban nem normaértékűek. A közérthető beszédnek még ma is értéke, nyelvi hagyománya van. Ezt a hagyományt ápolják az országszerte és a határon túl is működő Beszélni nehéz! körök, a Kazinczy szépkiejtési verseny, illetve a különböző olvasási-, szavaló- és szónokversenyek, valamint a Duna TV (Helyesen) és a Kossuth rádió (Édes Anyanyelvünk, Értsünk szót!, Beszélni nehéz!) nyelvi műsorai. A közérthető beszédre való igényt, annak (piaci) értékét mutatják a különböző vezető multinacionális cégek egyre szaporodó kommunikációs tréningjei is. Megfigyelhető az a tendencia is, hogy a beszédprodukáló programokat használó rendszerek (telefonos egyenleglekérdezés, pontos idő, gépi tájékoztatók) fejlesztőinek is az a céljuk, hogy programjaik minél jobban megközelítsék a helyes hangsúlyozású, jó dallamvezetésű emberi beszédet, s ne kifejezéstelen géphangon közöljék a kívánt információt.

A beszédművelésre a magyarórákon az anyanyelvi oktatás keretében újabban nagy hangsúlyt fektetnek, a nulladik évfolyamot indító középiskolákban ugyanis önálló tantárgyként jelenik meg a nyilvános beszéd az Oktatási Minisztérium kezdeményezésének köszönhetően. Vagyis látható, hogy nyelvstratégiai-lag, kormányzati szinten is foglalkoznak a beszéd és a kommunikáció kérdésével. Szükség is van erre, hiszen úgy tűnik, az utóbbi időben romlott az emberek beszédkultúrája, mind a hangképzést, mind a kifejezőkészséget tekintve. Ennek oka lehet, hogy az iskolákban túlsúlyban van az írásbeli számonkérés a szóbeli felelés és vizsga rovására, így a tanulóknak kevesebb lehetőségük van a kommunikációs jártasságok elsajátítására és szinten tartására.

Mivel a szóbeli kommunikáció az emberek közti kapcsolattartás fő eszköze, ezért nincs (és nem is lesz) olyan dialektus, szociolektus vagy idiolektus, ahol a kiejtést tekintve a hanyagság, és az érthetlenség válna uralkodóvá, hiszen ez lehetlenné tenné a megértést. Vagyis a hangtant érintő változások, egyszerűsödések, „beszéd- / ejtésromlási tendenciák” csak addig mennek el, amíg nem veszélyeztetik a sikeres kommunikációt. Ettől eltekintve természetesen fontos odafigyelnünk beszédünkre, hiszen a kifejező, érthető beszédnek stílusértéke és tartalma van.

4.2. Alaktan, szótan

A beszéd sebességének a növekedése, és a felgyorsult kommunikáció nem csupán a hangtan területén érezteti a hatását, hanem az alaktanban is. A gyorsaságot itt a rövidítések, a szóelvonások és a mozaikszó-alkotások jelentik.

A rövidítések egyre szaporodó használata magyarázható a nyelvrendszerből fakadó okkal is. A nyelvi ökonómia ugyanis abba az irányba hat, hogy a gyakran használt hangsorokat minél rövidebbre kell formálni². Viszont ha közelebbről megnézzük napjaink rövidítéseit (például: *ari* = aranyos, *bocsi* = bocsánat, *regi* = regisztráció, *ügvi* = ügyes, *üzi* = üzenet, illetve lehetne még rengeteg példát hozni a piacok

²A Zipf-törvény (Crystal 1998: 116) szerint a szó hossza és az előfordulás gyakorisága fordítottan arányos egymással. Formalizálva: $r * f = c$, ahol r a szóttest hossza, f az előfordulási gyakoriság, c pedig egy konstans.

zöldség- és gyümölcsneveiből: *pari*, *koviubi*, *bancsi*, és az ételrövidítésekből is: *piriburi* = pirított burgonya, *üdcsi* = üdítőital, *kroi* = croissant), akkor azt láthatjuk, hogy nem ezek a kommunikációban leggyakrabban használt szavak. Mégis, ezek a kicsinyítő képzős alakulatok igen sokszor lesznek beszédünk részei. Az okot a nyelven kívül kell keresnünk. A kicsinyítő képzős alakok ugyanis érzelmi töltettel rendelkeznek: kedveskedő, becéző árnyalat járul hozzájuk, és általában a hétköznapi nyelvhasználat magánjellegű érintkezései során használatosak. Ám még ebben a körben is sokszor visszatetszést keltenek ezek a gügyögő formák. Ezt mutatja például az internetes *Magyarulez* nyelvűvelő fórumon (elérhető: <http://forum.index.hu>) a telcsi-ubi-pari-FALRA MÁSZOK TÖLÜK topik.

A kicsinyítő képzős szórövidítések, illetve szóösszerántások egyre terjedő használatának kommunikációs módunk átalakulása is lehet az oka. A technika fejlődésével ugyanis általánossá vált a számítógépes és a mobiltelefonos kommunikáció. A számítógépen az e-mailek, fórumhozzászólások és a chatelés során kevesebb időbe telik leírni a szót, s bár írásbeli megnyilvánulásról van szó, a rövidítések mégis a szóbeliség érzetét keltik. Különösen igaz ez a chatelésre, ahol valós idejű kommunikáció folyik. A mobiltelefonok SMS-üzeneteiben, illetve az SMS-chatben pedig a karakterek korlátozott száma (általában 160 karakter az SMS-nél, és 30 az SMS-chatnél) okozza a rövidítések használatát. Az internetes szlengre és a mobilkommunikáció írott szövegeire tehát nagymértékben jellemző a rövidítések és a mozaikszavak használata. Ezek a szórövidítések egyrészt ugyanazok, mint amik az élőbeszédben elhangzanak (például: *nemtom* = nem tudom, *szal* = szóval, *tali* = találkozó, *valhogy* = valahogy, *vok* = vagyok), másrészt speciálisak, ugyanis írásban kihasználható a számok és a betűk rövidítésként való játékos alkalmazása, a jelek kiejtési értékének a felhasználása. Például: *1xű* = egyszerű, *szu/* = szuper, *+bízó* = megbízható, *1etlenM* = egyetlenem, *ka#ony* = karácsony, *5/c* = öt perc. A legismertebb internetes és mobilos mozaikszavak pedig a következők: *SZVSZ* = 'szerény véleményem szerint', *GYIK* = 'gyakran ismételt kérdések', *TKP* = 'tulajdonképpen'. Míg az internetezéshez kötődő

mozaikszavaknak a jelentése közismert, addig a mobilkommunikációban használt mozaikszavak feloldása sajátos. Ugyanis az SMS két-személyes kommunikációs forma, így a rövidítések jelentése a felek egyéni nyelvjátékának a függvénye. Például: *MCS* = millió csók, *NV* = nagyon várlak.

A rövidítések harmadik csoportjába a szakszórövidítések tartoznak. Ezek minden tudományág nyelvében megtalálhatók, a hétköznapi nyelvhasználatba viszont főként a kereskedelem, a technika és a számítástechnika rövidítései, mozaikszavai kerülnek be. Gyakori, hogy ezekből a mozaikszavakból igét is képeznek. Például: *GPRS* = General Packet Radio Service (csomagkapcsolt adatátvitel) → *GPRS-ezni*, *WAP* = Wireless Application Protocol (vezeték nélküli alkalmazási protokoll) → *WAP-olni*, *SMS* = Short Message Service (rövid szöveges üzenet) → *SMS-ezni*. Ezeknek a rövidítéseknek a többsége angol betűszó, mivel a nemzetközi tudományok fő nyelve is az angol. A legfrissebb, hazánkat is érintő szakszórövidítések az Európai Unióban használt rövidítések, amelyek a jogi, a politikai és a kereskedelmi nyelvben egyre gyakrabban lesznek használatosak. Például³: *ACA* = Accession Compensatory Amount (csatlakozási kompenzációs összeg), *EEA* = European Economic Area (európai gazdasági térség). Nyelvstratégiai szempontból fontos, hogy az idegen eredetű szakszórövidítéseknek a pontos magyar megfelelője és a jelentése is hozzáférhető legyen minden érdeklődő számára. A szakszórövidítésekben való tájékozódáshoz jó segítséget ad például a Pázmány Péter Katolikus Egyetem honlapján (<http://www.jak.ppke.hu/forum>) lévő Jogfogalmi szakfórum.

Napjaink rövidítéseiről elmondható, hogy új nyelvi alkotások, s a közérthetőséget tekintve korlátozottak. Hiszen a kicsinyítő, kedveskedő rövidítések közül csak a már régóta a nyelvünkben lévők (pl. *mozi*, *csoki*) közérthetők mindenki számára, az újabbak azonban (*törcsi*, *kircsi*, *tali*) már nem. A kommunikációs szerepet abban az esetben töltik be, ha

³Az interneten az alábbi címen található egy honlap, amely betűrendben közli az Európai Unióban használatos rövidítéseket:
<http://www.pmkik.hu/world/pmkikweb.nsf/id/0A9FF817C02E72A>

ugyanazt a nyelvjátékot beszélik a kommunikáló felek, s magánjellelű érintkezésekben a kedveskedés, bizalmasság kifejezésére helyén is valók. Ám túlzott használatuk, a „zöldségnyelvbeli” rohamos terjedésük negédessé teszi a beszédet. Más a helyzet az internetezés és a mobilozás rövidítéseivel. Bár a közérthetőséget tekintve e formák is korlátozottak, de ezek az újfajta kommunikációs eszközök tulajdonságainak (gyorsaság, interaktivitás) a nyelvi leképezései. Itt érhető tetten az a jelenség, hogy az üzenet hordozója, a közeg hogyan befolyásolja a megfogalmazás módját. Nem a becéző funkció, és a gügyögés dominál az internetes és mobilkommunikációban, hanem az újszerűség és a kreativitás, s használatukkal az írott kommunikáció a beszéd felé közelít. A szakszörövidítéseket pedig a szükségszerűség hívta életre, tehát az adott szaknyelv velejárái. Vagyis a rövidítések megítélésénél mindenképpen figyelembe kell venni a jelenség létrejöttének az okát és a használat színtereit is.

A rövidítések mellett napjaink alaktanához tartozik még a kötött morfémák megrövidülése is. Az inessivusi *-bVn* helyett újabban nagyon gyakran a *-bV* ragot használják. Például: *Iskolába vagyok*. A jelenség nem hangtani természetű, hiszen más *-n*-re végződő szavak és morfémák nem rövidülnek meg, hanem alaktanban a változás. Inessivusi szerepben a *-ban/-ben* rag a természetes beszélt nyelvben egyre inkább háttérbe szorul, és átadja a helyét a *-ba/-be* ragnak. A jelenség megítéléséről eltérő a nyelvészek véleménye⁴. Az biztos, hogy a különböző funkcióknak különböző ragokkal való megkülönböztetésének a nyelvi hagyományával szakít ez a nyelvi változás. A közérthetőséggel azonban nem állhat szemben, hiszen egyrészt sokan használják a megrövidült alakokat, másrészt a megnyilatkozás többi része, főként az ige, egyértelművé teszik, hogy inessivusi-e a rag értelme. Ha írásban következik be a morfémarövidülés, az sokkal feltűnőbb. Hiszen az írott nyelvre a nyelvi hagyomány nagyobb fokú tisztelete és megtartása jellemző, mint a beszédre. Hogy a két változó (*-bVn* és *-bV*) közül az inessivusi funkcióban melyik marad fenn, azt az idő és a nyelvhasználók fogják majd eldönteni.

⁴Vö. Kontra 1998: 9–23.

Az alaktan, pontosabban a szótan körébe tartoznak a divatszavak is. Használatuk azonban túlmutat a szótanon, ugyanis bizonyos értékrendek és viselkedésminták társulnak hozzájuk. Minden kornak, és minden területnek megvannak a divatszavai. Ezek a divatszavak politikai, társadalmi és gazdasági változásokat tükröznek. A felkapott kifejezések rendszerint rövid életűek, de használatuk során nagy presztízsre tesznek szert. A legtöbb divatszó a kereskedelem és a reklám nyelvéből áramlik be. A ma már elavultnak számító *menő* szót a *trend* szóból kialakult *trendi* váltja fel: van *trendi ruha*, *trendi frizura*, sőt vannak *trendi vásárlók* is. Minden női magazinból és internetes portálról ez a szó köszön vissza, és az a mögöttes fogyasztói értékrend, hogy ha nem vesszük meg a legújabb kereskedelmi találmányt (ruha, kozmetikum, műszaki cikk) akkor bizony nagyon el-, illetve lemaradtak leszünk. A *trendi* szó tömeges használata azonban egyszerű reklámfogásnak, a manipulatív nyelvhasználat egyik megnyilvánulásának tekinthető. A fogyasztói társadalom másik következménye, hogy Magyarországon az áruházak, a bevásárlóközpontok, a *shopok* és a *centerek* mellett elszaporodtak a *plázák*. A szó írásmódja még eléggé ingadozik, hol rövid, hol hosszú *a*-val írják. Egész szócsaládja is kialakult ennek a divatszónak: *plázázás* 'plázában való nézelődés, szórakozás, vásárlás', *plázacica* 'ideje nagy részét a plázákban töltő, festett, kirívó öltözetű fiatal hölgy', *plázás* 'plázában dolgozó vagy oda járó'.

A fogyasztói társadalom leginkább a fiatalok szóhasználatára és életstílusára van nagy hatással, akik ennek következményeként a nyelvi hagyomány helyett a technikai, a kommunikációs és viselkedési „újdonságokat” választják. A tizenévesekre amúgy is a kortársak, és a kiválasztott példaképek utánzása jellemző. Az alábbiakban egy rövid szövegrészlettel (Vass 2003: 12) mutatom be a fogyasztói társadalomnak a nyelv- és viselkedéskultúrában érezhető hatását. „*Kezes kamasz.... hamburgerezik a plázában és chatel a matek házi után. Már-már misztikus kapcsolatot tart fenn a mobiltelefonjával. ... Ha ... rábukkan a hívásgombra, olyan szavakat használ, melyeknek csak több hetes kutatómunkával lehetne megfejteni a jelentéstartalmát, már ha az illető*

nyelvész-szociológus veszi a fáradságot. Nem sokkal azután született, hogy Budapest felfedezte a Big Macet és már kétéves kora óta tudja, hogy bizonyos menükhöz Pocahontas jár. A walkmant csak CD-változatban ismeri, és nem biztos benne, hogy E.T vagy a Futrinka utca idézi-e jobban a nyolcvanas évek retrohangulatát..... Vasárnaponként, mióta az eszéért tudja, bevásárolni jár. Tavaly óta már a szülei sem kellenek hozzá. Csak egy sms minimál tartalommal minden második órában, hogy jól szórakozik és maradt még pénz a kártyáján. Utána haverok, mozi, Fanta. Pattog, mint a kukorica, a játékteremből az internetkávézóba. Aztán újra a mozgólépcsőn vihog, mert a bárátnője dobott egy színes szélesvásznú mms-t a plázás banda legvonzóbb férfitáráról.” Az idézet jól mutatja az új kommunikációs lehetőségeket (chat, SMS, MMS), a státuszszimbólumokat (mobil, CD), a „trendi” szórakozóhelyeket (pláza, McDonald's, mozi, játékterem, internetkávézó) és a fiatalok szlengszerű nyelvét (haverok, mozi, Fanta; mms-t dobni, felújított szóláshasonlat: pattog, mint a kukorica).

A szépségiparból is sok divatszó áramlik a nyelvünkbe. A legismertebbek a *wellness* és *fitness*, amelyek nem csupán szavakként váltak felkapottakká, hanem életmódként is egyre terjednek. A szópár divatosságát mutatja a szócsaládjuk is: *fitness* — *fitness* cikkek, *fitness* bál, *fitness* stúdió, *fitness* party, *fitness* felszerelés, *fitness* iskola, *fitness* ritmus, *Diéta és Fitness* (újság), *fitness* felső, *fitness* nadrág, *fitness* magazin, *fitness* kártya; *wellness* — *wellness* hétvége, *wellness* aromaterápia, *wellness* szálloda, *wellness* érzés, *wellness* kúracsomag, *wellness* ingatlanok. Gyakorlatilag a végtelenségig lehetne még folytatni a példák sorát, hiszen a két szó jelzőként bármely jelentéstartalmilag hasonló szó elé illeszthető.

A *wellness* és a *fitness* szavak jelentése — a szavak elterjedtsége és gyakori használata miatt — lassan már mindenki számára érthető lesz, ám sok olyan kifejezés van a szépségipar és a reklám nyelvében, amelyeket gyakran használnak, ám a jelentésükkel a szavak idegen volta miatt nincsenek tisztában az emberek. Például: *probiotikus* (az egészségre jótékonyan ható), *spa* (gyógyvizek ásványi anyagait tartalmazó), *anti-aging* (öregedésgátló), *dermatologically tested* (bőrgyógyászatilag tesztelt),

peeling (hámlasztó). A reklámozóknak a hangzatos divatszavakkal és a sokak számára érthetetlen idegen eredetű kifejezésekkel az a céljuk, hogy minél nagyobb vevőközönségre tegyenek szert. Nyelvstratégiaiilag a kereskedelmi és divatszavak terjedését az elfogadott nyelvtörvény szabályozza. Ennek megfelelően ugyanis a termékeken és a közleményeken az idegen nyelvi szöveg mellett magyarul is fel kell tüntetni az információt.

A divatszavak közé újabban társadalmikategória-megjelölő szavak is tartoznak. Ilyen a médiából, női magazinokból és nőregényekből útjára indult *szingli* szó. A kifejezés az angol *single* 'egyedül(i)' szóból ered, s a magyarban a pár nélküli, független, karrierista hölgyekre kezdték használni ezt a szót. A probléma vele, hogy Magyarországon még nem alakult ki az a társadalmi réteg, amely megfeleltethető lenne az amerikai szingliknek. A *szinglinél* korábbi divatszó a *juppi*, amely az angol *yuppie* megnevezés fonetikus változata. Valójában egy rövidítés: a *young upwardly mobile professional* angol kifejezés kezdőbetűiből létrejött szó, amely azokat a magasan szakképzett és új szakterületen (pénzpiac, jog, gazdasági szféra, kutatás) dolgozó fiatalokat jelöli, akik sikeresek, illetve felfelé mobilisak. A *juppinál* újabb, szintén Amerikából útjára induló társadalmi megjelölő divatszó a nálunk mostanság terjedőben lévő *bobó* szó. Ez egy betűszó, a *bourgeois-bohém* rövidítése. Az első *bé* betűs szótág azt jelenti, hogy ezek az emberek gazdagok, a második, hogy ezt a körülményt bohém életformával ellensúlyozzák.

A divatszavakat a beszélők a presztízs miatt használják. Ezek a szavak egy ideig nagyon népszerűek, majd vagy bekerülnek a szókincsbe, vagy teljesen kivesznek a nyelvhasználatból. A divatszavak kialakulásukkor még kis körben ismertek és érthetőek, majd fokozatosan terjednek el. Elterjedésük mértékét befolyásolja, hogy magyar vagy idegen eredetűek-e, továbbá mennyire általános az a dolog vagy fogalom, amit jelölnek, van-e már régebbi szó a jelöltre, illetve, hogy mennyire kreatív szóalkotással jöttek létre. A divatszavak használói gyakran azt várják, hogy szóhasználatuk által lesznek „modernebbek”. A tőlük elvárt kommunikációs szerepet azonban nem töltik be

ezek a kifejezések, túlzott használatuk ugyanis a közhely irányába viszi a mondandót.

4.3. Helyesírás

A helyesírás a szavaknak a társadalmilag intézményesen elfogadott írásmódja; így a helyesírás terén a nyelvi hagyománynak van a legnagyobb szerepe. Napjaink nyelvi helyzetével kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy hogyan és milyen mértékben befolyásolják az új technikai eszközök a helyesírást, és hogy az egyes írott szövegfajtákra a helyesírásnak milyen foka jellemző. A hivatalos levelek és iratok esetén a nyelvhasználók ügyelnek arra, hogy azok nyelvi helyesek legyenek. A postai magánlevelekre is még a helyesírás betartása jellemző. Más a helyzet azonban az internetés és a mobiltelefon adta új szövegtípusokkal. Az e-maileknél, a chatelésnél és az SMS-eknél gyakori jelenség, hogy az emberek a gyorsaság, az egyszerűség és a technikai korlátok miatt nem használnak ékezetes betűket. Ritka a táviratoknál megszokott két ékezet nélküli betűre való bontás, illetve a repülő ékezetek (amikor a magánhangzó után tett kettőspont, idézőjel vagy aposztróf helyettesíti az ékezeteket) alkalmazása is, ezek helyett egyszerűen az ékezetes betűk rövid, ékezet nélküli megfelelőit használják.

Az internetes és mobilos helyesírásra az ékezetek hiányán kívül a kis- és a nagybetűk nem szokványos használata is jellemző. Az írott csevegésben a csupa nagybetűs írásnak érzelmi töltete van, haragot vagy örömet lehet vele kifejezni, ugyanis aki *MINDENT NAGYBETŰVEL ÍR*, az a hálózati etikett értelmében kiabál. Az SMS-eknél pedig az a helyesírási mód van terjedőben, hogy a helykímélés miatt „*MindenSzótNagybetűvelDeSzóközNélkülÍrnak*”. Itt kell még szót ejteni a mobiltelefonok sajátos „helyesírást segítő” találmányáról, az ún. prediktív szövegbevitelről. A prediktív szövegbevitelt (rövidítése T-9) kb. három éve vezették be a mobiltelefonoknál, hogy leegyszerűsítsék az SMS-írást. Elsődleges célja tehát az írásbeli kommunikáció gyorsítása volt, s ezt bizonyos helyesírási szabályok kihasználásával, szavak

alakjainak tárolásával érték el. A T-9 lehetővé teszi, hogy üzenetírás közben a billentyűt csak egyszer kelljen megnyomni, függetlenül attól, hogy a billentyűn található karakterek közül melyiket kívánjuk beírni. A program azon az elven működik, hogy az addig beírt szót összehasonlítja a szókészletben találhatóakkal, és kiválasztja a legjobban hasonlót. A felhasználók nagy része mégis kitart „az ahányadik betű a gombon, annyiszor nyomom meg” technikánál, mert igazából az aktív nyelvhasználathoz képest elég korlátozott a T-9 szótára. A helyesírást annyiban befolyásolja csak ez a technikai újítás, hogy a hagyomány szerinti írásmóddal írandó szavakat így biztosan nem tévesztjük el, hisz benne van a programban. Bár a saját nyelvi, helyesírási igényességére valamit is adó felhasználó természetesen nem a mobiltelefonjára fog hagyatkozni helyesírási kérdésekben, hanem megnézi a szabályzatot.

Az internetes és mobiltelefonos írott szövegekre az ékezet nélkülség mellett az érzelmi töltetű direkt helytelen írásmód is jellemző. Az írásban beszélgető felek gyakran a humor kedvéért akarattal írnak helytelenül, s a fonetikai írásmódot alkalmazzák. Így születnek az olyan mondatok, mint: *lécci homályosítatok fel; szijasztok; micsinájjak; aggyá má*. Az *x* kiejtését ([ksz]) pedig szinte mindig a *gsz* és *ksz* kapcsolatot tartalmazó szavak rövidítésére használják játékosan: *soxeretettel* = sok szeretettel, *lax* = laksz. Szintén betűcserén alapul az *ly*-nek a rövidség kedvéért *j*-vel való helyettesítése, például *kiráj* = király ('nagyon jó'). A dologban közrejátszik még az a hangtani tény is, hogy a mai magyar köznyelvben az *ly*-nek már nincs igazi fonémaértéke, hiszen bizonyos nyelvjárásoktól eltekintve *j*-t ejtünk helyette. Főként a fiatalok használják az ilyen helytelen írásmódot, bár tudják, hogy nem ez a norma. Azt szeretik benne, hogy ilyenkor büntetlenül eltérhetnek az előírt formáktól. Az idősebb generáció azonban már teljes mértékben ellenzi és elutasítja ezt a fajta írásmódot.

Újabban van még egy helyesírási jelenség, amely főként az SMS-falakon terjed. Ez a *v* betűnek *w*-vel való jelölése. Például: *wolna* = volna, *olwas* = olvas, *wita* = vita. Ez az írásmód a közvetítő eszköz jellegéből adódik. A

mobiltelefonokon ugyanis a 9-es gomb első karaktere a *w*, míg a *v* a 8-as gomb háromszori megnyomásával hívható csak elő. Vagyis ennek a jelenségnek egyszerűen a „billentyűkímélés” az oka.

A helyesírást tekintve még egy újítása van a technikai eszközök széleskörű elterjedésének. Ez pedig a mosolykódok használata. Nem a legszorosabban tartoznak a helyesíráshoz, hiszen ezek az ikonok nincsenek benne a sztenderd magyar írott nyelvben. Ezek a karakter-sorozatok főként érzelmet kifejező jelzések. A leggyakoribbak és legismertebbek közülük az örömet és a bánatot jelölők: :-), :-(, de a karakterek kombinálásának lehetősége révén szinte végtelen a létrehozható mosolykódok és egyéb ábrák száma. Egy olyan nyelvi változásnak is tanúi lehetünk mostanság, hogy az internetes csevegésekből és az SMS-ekből ezek a mosolykódok átszűrődnek a hagyományos írott kommunikáció szövegeibe is. Vagyis egyre gyakrabban lehet velük a postai magánlevelekben is találkozni. Személyes jelleget árasztanak, s az írás „nem verbális” jeleinek is tekinthetők. Elterjedésüket segítette a rövidségük, az, hogy néhány karakterrel rendkívül sok érzelmet tudnak közvetíteni, illetve hogy grafikus ikonok lévén tökéletesen beilleszkednek a nyelvünkbe.

Az internetezésnek azonban a helyesírás terén nemcsak hibái és furcsaságai vannak, hanem előnyei is. Ezek közé tartozik, hogy az interneten több helyen is működik olyan fórum, ahol helyesírási kérdésekre lehet választ kapni, és vitás helyesírási alakokról lehet beszélgetni. Ilyen többek között a „Elektronikus nyelvi portál” Helyesírás és grammatika nevű topikja (elérhető: <http://www.e-nyelv.hu/cgi-bin/forum/forum.pl?tema=00>), illetve az „Index” internetes oldal Magyarulez nyelvművelő fórumának több topikja is (elérhető: <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=f&f=15>). Az itt található hozzászólások mutatják, hogy a nyelvhasználók igénylik az internetes helyesírási tanácsadást. Legtöbbször olyan szó írásá-

val kapcsolatban fordulnak a rovat vezetőjéhez, ami nincs benne a szabályzatban. A számítógépes helyesírás fontosságát mutatják a különböző helyesírás-ellenőrző programok is. Ezekre az jellemző, hogy automatikusan megkeresik a helytelenül írt magyar szavakat, és javaslatot tesznek a javításukra. Egyre több informatikai cég törekszik arra, hogy a szövegszerkesztő programját minél hatékonyabban működő helyesírás-ellenőrzővel lássa el. Olyan program is létezik (ez a TKSpell; letölthető verziói

<http://tktrans.esmartdesign.com/tkspella.htm> címen érhető el), amit főként szkennelt szövegek helyesírásának ellenőrzésére és javítására használnak. Természetesen a számítógép hibafelismerő képessége korlátozott, de egy jól megírt helyesírás-ellenőrző jó támpontot adhat számítógépes szövegeink nyelvi javításához. A nyomtatott helyesírási szótár használatát és az emberi gondolkodást — főként a nyelvhelyességi és stílári kérdések esetén — azonban ezek a programok sem helyettesítik.

Sokan félnek attól, hogy az SMS-ek, a chatelés és az e-mailek helyesírása kihat a hétköznapi írásra, „ronthatja” azt. Véleményem szerint a jelenség nem lesz hatással a hagyományos írás minőségére. Ahogy az ékezet nélküli írógépek sem változtatták meg a helyesírást, ugyanúgy nem fogják ezek az új technikai eszközök sem. Ugyanis a kommunikáció egyik alapvető elve, hogy az üzenet hordozója, a közeg nagymértékben befolyásolja az üzenet nyelvi megformálását. Ennek az elvnek köszönhető, hogy a nyelvhasználók a kódot az alkalomnak és a közvetítőcsatornának megfelelően választják ki. Természetesen oda kell figyelni a diákokat érő helyesírási hatásokra, s tudatosítani kell bennük, hogy az új írásformáknak milyen környezetben lehet helyük. A számítógépet azonban nem szabad „helyesírásrontó” eszközként felfognunk, inkább arra kell törekednünk, hogy minél több tartalmas portálra, nyelvi oldalra és helyesírás-ellenőrzőre találjanak rá a felhasználók.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bodolay Géza *Nyelvünk szebb hangzásáért*, http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/9802b.htm
Crystal, David 1998: *A nyelv enciklopédiája*, Osiris, Budapest, 115–116.
Gósy Mária 1997: A magyar beszéd tempója és a beszédmegértés, *Magyar Nyelvőr* 1997 / 2. szám, 129–139.

Dóra Zoltán

NAGYCSOPORTOS ÓVODÁSOK JÁTÉKNEVEI

A tulajdonnevek hagyományos grammatikai felosztása mellett a névtani szakirodalomban egyéb alcsoportokat is találunk. Így J. Soltész Katalin *tárgyneveknek* nevezi a hajók, mozdonyok, léghajók, autók, az űrhajók, a középkori fegyverek, néhány egyedi hangszer, illetve harang stb. nevét. Megjegyzi továbbá, hogy vannak játékos, bogaras emberek, akik nevet adnak egy-egy fontos használati vagy berendezési tárgynak, mint például Hatvani Lajos a három takarójának. Tőle tudjuk azt is, hogy Fehér Klára író nő autójának dr. *Krapancsák Tódor* volt a neve, az új tulajdonos pedig, aki megvette, a *Klárika* nevet adta neki. (J. Soltész 1979:74-6). Hajdú Mihály a hajóneveket a *szellemi alkotások nevei* közé sorolja (Hajdú 1994:72) Az ő nevéhez fűződik a magyar hajónevek feldolgozása (Mind. 57. sz.). A mozdonyneveket Mizser Lajos gyűjtötte össze (NévtÉrt. 6. sz. 48–50).

Megjegyzendő, hogy a tárgynevek terminust Hajdú Mihály is használja (Hajdú 2003 : 58). A tárgyneveknek tekinthetjük azokat a teljesen egyéni neveket is, amelyeket a gyermekek adnak játékaiknak.

Közismert, hogy a gyermek és a játék kapcsolata igen szoros. Sok kisgyermek, még az óvodáskor végén is, együtt alszik kedves játékával, miként az esti mese tv-macija. A játék a gyermek kizárólagos tulajdona, szinte megszemélyesül a gyermek számára. Olykor beszélget is vele. A lányok fésülik, öltöztetik, altatják a kisbabájukat. A fiúk is hasonlóan bánnak azokkal a tárgyakkal, amelyek tulajdonosai. Ez az intim kapcsolat a lélektani alapja a névadásnak.

A továbbiiban annak a vizsgálatnak az ered-

ményét ismertetem, amelyet a váci Deákvári Óvoda négy tagóvodájában, a csíkszeredai Csigabiga Óvodában, az ugyancsak csíkszeredai Csipike Napköziotthonban, valamint a kiskörei Óv-lak Óvodában végeztem. Ezekben az óvodákban a nagycsoportos, tehát a vizsgált év szeptemberében iskolába lépő gyerekeket kérdeztük meg.

Az anyaggyűjtés időpontja 2004 tavasza. Módszerem a kérdőíves felmérés volt, melyen a gyermek neve, a játék megnevezése és neve, valamint a névadás indítéka szerepelt. A csíkszeredai Csigabiga Óvoda kivételével, ahol személyesen beszéltem a gyermekekkel, az óvónők kérdezték ki a gyerekeket. A csíkszeredai és a kiskörei anyag, a válaszok kis számából adódóan, nem alkalmas a vácival való összehasonlításra, így az esetleges különbségekre, hasonlóságokra csak helyel-közzel utalok. Az adatokat óvodánként csoportosítva, a fiúk és a lányok válaszait külön-külön mutatom be.

A többelémű nevek leírásakor a személynevekre vonatkozó helyesírási szabály szerint jártam el, azaz a név minden elemét nagy kezdőbetűvel írtam. Úgy vélem ugyanis, hogy a játékek ehhez a kategóriához állnak legközelebb. A gyermekek fonetikus írásmódja helyett az óvónők lejegyzése szerint jártam el az idegen tulajdonnevek írásakor, mellőzve a fonetikus írásmódot. (Az óvodás gyerek kiejtésétől eltekintettem.)

A váci Deákvári Óvodából 90 értékelhető választ kaptam (44 fiú, 46 lány). A nem értékelhető válaszok elsősorban a kérdés hibás értelmezéséből adódtak. Külön táblázatban mutatom be a fiúk, külön a lányok játékaikról készített kimutatást.

1. sz. táblázat (Vác, Deákvári Óvoda, fiúk)

Játékok	Játékek	A névadás indítéka	Megjegyzések
autó 8 db	Autóverseny Brümmögő Ezüst Villám Merci Pokol Trabant Tűzoltós Rendőőr	Forma 1 hang színe és gyorsasága márka nagy kerék mert szép villog nínózik	A névátvitel távoli kapcsolatra utal